

Наставни час поводом Дана сјећања на жртве Другог свјетског рата

Мирјана Миљановић

Проф. филозофије и социологије;
Економска школа Бања Лука;
m.miljanovic@yahoo.com

Стручни рад

УДК 94(497.6)"1941/1945":355.1-058.65

DOI 10.7251/TOP2006160M

Апстракт: Текст о одржаном наставном часу поводом Дана сјећања на жртве Другог свјетског рата описује идеју и реализацију самог часа. Акцент је на појмовима: геноцид, холокауст, култура сјећања те на кориштењу стечених знања из различитих области.

Кључне ријечи: геноцид, холокауст, култура сјећања

Поводом обиљежавања Дана сјећања на жртве Другог свјетског рата, у априлу 2019. године ученицима трећег разреда Економске школе у Бањој Луци одржали смо наставни час (у нешто другачијем облику, ова тема обрађивана је од 2015/16. школске године). У првом дијелу часа користили смо образовни материјал са званичног сајта „Јад Вашема“¹, а у наставку материјал из других извора (веб-сајт Спомен-подручја Доња Градина, веб-сајт Спомен-подручја Јасеновац, приватни архиви).

Образовни задатак и очекивани исход био је да ученици могу објаснити слједеће појмове: *геноцид*, *холокауст*, *култура сјећања*; такође, да ђаци буду у могућности да повежу нови наставни садржај са претходно усвојеним знањима из различитих области (историја, социологија, демократија и људска права, култура религија, српски језик, психологија). Васпитни задатак тицао се развијања осјећаја за дискусију, уз уважавање туђег мишљења, уочавање значаја толеранције, ху-

¹ <<https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/poster-2013.html>>

маности, схватање да моралне вриједности имају пресудан утицај на живот сваког појединца, али и заједнице. Коришћена су слjedeћа наставна средства: PowerPoint презентација, слика, инструментал пјесме „Ђурђевдан“. Методе рада биле су: вербално излагање садржаја – приповиједање, објашњавање, метода разговора, као и визуелне методе – документацијске, демонстрацијске...

У уводном дијелу ученицима смо представили циљеве часа: „Данас хоћу да говоримо о Другом свјетском рату, из мало другачијег угла него што сте обично имали прилику да радите на часовима историје. Дефинисаћемо појам *геноцида*, говорићемо о холокаусту, али хоћу и да разговарамо о значају његовања културе сјећања, и то из личног угла.“

Користећи се припремљеном PowerPoint презентацијом, те плакатом на којем је нацртано „обрнуто породично стабло“, ученике смо постепено увели у тему.

У првом дијелу часа била је предвиђена активност. Ученици су требали да на папирима нацртају дрво. Као што је било очекивано, свако нацртано дрво било је приказано како расте, као што је природно, увис, према небу. Када су ученици завршили своје цртеже, и на презентацији је показана слика „обичног“ дрвета. У наставку је слиједио разговор, са слjedeћим оквирним питањима:

- Шта дрво симболизује? Зашто? (Током разговора дрвеће смо поредили са људима.)
- Објасни пут развоја индивидуе, упоређујући тај развој са растом дрвета.
- Како направити такво поређење када је породица у питању? Нација? Људски род уопште?
- Шта гране, цвјетови, плодови симболизују?

Закључак је био слjedeћи: „Раст дрвета симболизује живот и његов континуитет; коријење симболизује базу из које дрво расте – баку, дједа, родитеље, претке уопште; воће и листови су дјеца (слjedeћа генерација).“

Након овог разговора, ученицима смо представили плакат (фотографија 1) који приказује „обрнуто породично стабло“². Разговор смо планирали кроз следећа питања и очекиване одговоре:

- Какву врсту дрвета видите овдје? То је породично стабло које представља раст и развој породичне заједнице. Његов облик није потпуно јасан. Да ли је то дрво? Да ли има неке коријене?
- Које је значење дрвета постављеног наопако? Цијело дрво је под земљом. То дрво представља мртву стварност - нема живота ни раста.
- Шта представљају празни правоугаоници на дрвету? Имена чланова породичног стабла која недостају? Ово дрво тиче се сваке породице убијене током Холокауста. Истовремено, дрво прича и појединачну причу, али и причу породица уопште.

Приказивање плаката побудило је велико интересовање ученика, а анализа је изазвала низ питања и занимљивих размишљања, са неким заједничким закључком да дрво на постеру, окренуто према доле, у земљу, представља потпуну супротност природном поретку ствари. Ученицима смо објаснили да је преломни тренутак у природном реду био Холокауст (масовно уништење Јевреја) - када су читаве породице убијене. Породице су почеле да „расту“ у супротном смјеру. Плакат показује да нема преживјелих. Затим смо им сугерисали да замисле да су они изнад тог дрвета под земљом, да они представљају живо стабло. Након тога се разговором дошло до формирања заједничког мишљења да је једна од обавеза људских бића да не забораве оно што је прошло, што се десило људима попут нас. Такође, јасно је перципирана идеја да то није само наша обавеза према прошлости, него и према будућности - да се зло више никад не понови. Никома.

Истицањем потребе његовања културе сјећања, завршена је анализа плаката.

Потом је детаљније објашњен појам *холокауста*. „Холокауст је систематски државни прогон и план за уништење Јевреја. Нацисти су одлучили уништити Јевреје због биолошког, а не због политичког, социјалног, економског или религијског питања. Прво је дошло до економског бојкота - не купуј код Јевреја, затим је Јеврејима одузето гра-

² <<https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/poster-2013.html>>

ђанско право, па је забрањен сексуални однос између Јевреја и не-Јевреја. Планирано је потпуно истребљење.”³ Ученике смо упознали с тим да је хебрејски израз за холокауст *Шоа*, а у преводу значи: *катастрофа*. Шоа стоји у центру јеврејског и универзалног дискурса – кроз разне нијансе у изучавању историје, хуманости, идентитета и вриједности. Дан сјећања на мученике и јунаке Холокауста јесте дан када се држава Израел уједињује у сјећању на шест милиона Јевреја које су током Холокауста убили њемачки нацисти и њихови помагачи. То је дан двоструког сјећања – и личног и друштвеног. То је дан сјећања на жртве, дан намијењен томе да се идентификујемо са преживјелима, а уједно је то и свјетионик упозорења човјечанству. Сваке године Јевреји на различите начине обиљежавају Дан сјећања кроз званичне догађаје – путем образовног система и медија.

Један од најважнијих и најпродуктивнијих начина који омогућава примјерено приближавање сјећању на Холокауст јесте кроз умјетност. Умјетничка дјела имају моћ да нас суоче са реалношћу, ширећи наше хоризонте разумијевања. Плакат који је приказан на почетку часа, 2013. године био је званични постер којим је у Израелу обиљежен Дан сјећања на мученике и хероје Холокауста. Дизајнирала га је Деа Гилади⁴, тада дипломац графичког дизајна на Институту „Ломда” у Јерусалиму.

Ученике смо на часу подсјетили да се и код нас обиљежава Дан сјећања на жртве Другог свјетског рата, те да Јавна установа «Спомен-подручје Доња Градина», заједно са Републичким педагошким заводом Републике Српске сваке године расписује конкурс за најбоље литерарне и ликовне радове ученика основних и средњих школа на тему „Страдања и сјећања на невинне жртве у концентрационом логору Јасеновац”. Ћацима смо напоменули да свако ко осјети потребу и има талента за литерарно или ликовно изражавање, треба да се одазове позиву.

Даље смо говорили о појму геноцида. Геноцид спада у најтежу врсту злочина против човјечности. Квалификација геноцида усвојена је на засједању Генералне скупштине Уједињених нација 1946. године. Геноцид је дефинисан као „злочин намјерног потпуног или дјелимичног уништавања националних, етничких, расних и религијских група”.

³ Dr Chava Baruch, Visit to the Historical Museum of Yad Vashem, 23. 7. 2014, Jerusalem

⁴ <<https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/poster-2013.html>>

Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида једногласно је донесена Резолуцијом Генералне скупштине УН-а децембра 1948. године.

Ученике смо потом подсјетили на оквирне чињенице које су изучавали на часовима историје. За вријеме Другог свјетског рата на нашем подручју догодио се не само холокауст него и геноцид над Србима и Ромима и немилосрдна одмазда над Хрватима антифашистима. Организовани прогон почео је одмах након формирања Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. године, а највеће стратиште био је злогласни концентрациони логор Јасеновац. На овом часу, као илустрацију горенаведених чињеница, на презентацији смо приказали документ из јула 1941. који показује однос НДХ према Србима⁵.

Други свјетски рат трајао је од 1939. до 1945. године. У Краљевини Југославији започео је 1941. године - 6. априла бомбардован је Београд, 10. априла 1941. створена је НДХ.

Други свјетски рат је највећи оружани сукоб у историји човјечанства. Подаци говоре да је преко сто милиона људи широм свијета било под оружјем, а у сукобу су учествовале готово све државе које су тада постојале. Он се назива тоталним ратом јер су главни учесници све своје економске, индустријске и научне ресурсе ставили у службу рата. Није било разлике између цивилних и војних ресурса. Све је било подређено борби. Био је то најсмртоноснији рат у људској историји. Тачан број убијених у рату до данас је непознат. Сматра се да је убијено најмање 55 (неки кажу и до 75) милиона људи (10% од тог броја били су непосредни учесници рата, а остале жртве били су цивили). Број рањених био је много већи. Не зна се тачан број жртава рата ни на подручју бивше Југославије. Сматра се да је убијено преко милион људи, од чега су већина били цивили.

Ђацима смо затим објаснили да је број жртава рата био извор многих полемика, те да су те полемике и данас изузетно жучне и тегобне. Кроз даљи разговор са ученицима о овом питању, дошли смо до закључка да, без обзира на то колико бројке неке страшно, а неке апстрактно звучале, њима не можемо у људима покренути истинску емпатију.

На презентацији смо потом приказали слику дјечака Давида Бергера и његову поруку пријатељу (фотографија 2). Давид Бергер рођен је и одрастао у Пољској. Када је избио рат, побјегао је у Вилњус,

⁵ <<http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5701>>

главни град Литваније. Убијен је у јулу 1941. Имао је 19 година. „Волио бих да се неко сјети да је једном живјела особа по имену Давид Бергер”⁶, написао је Давид 1941. године у свом посљедњем писму пријатељу Елси. Ученике смо упознали с тим да се његова слика и писмо чувају у „Јад Вашему“, Међународном институту за изучавање Холокауста у Јерусалиму.

Ђаци су закључили да ова порука дефинитивно говори о томе да је очување сјећања на невинне жртве безумља и зла – људска обавеза.

Објаснили смо им је да су у институту „Јад Вашем“ из Израела прикупљени тачни, документовани подаци за преко четири милиона убијених Јевреја током Холокауста. На овом часу приказали смо и фотографију дјевојчице Марије Албин⁷. Она је рођена 1928. године у Пољској. За вријеме рата живјела је у граду Чорткову, гдје су она и њен отац убијени. Тада је имала 15 година.

Даље смо на слајдовима приказали материјал из приватних архива. У једном дијелу презентације била је и фотографија дјевојчице Бранкице Ђурђевић (фотографија 3). Бранкица је рођена у селу Кијевци крај Градишке. Као и хиљаде поткозарске дјеце, имала је трагичну судбину. Године 1942. усташе су њу и већи дио чланова њене породице заробиле и одвеле у Стару Градишку. Старији су нестали у Јасеновцу, а Бранкица и њени мали рођаци одведени су у дјечји логор Јастребарско. Није преживјела.

Од заборављају је сачувала њена старија рођака Милева Ђурђевић. На слѣдећем слајду била је фотографија из 1942. године која приказује дјечји логор Јастребарско. Дјевојчица са капом на глави у средишту фотографије је Милева Ђурђевић. Она је тада имала 14 година и преживјела је рат. Касније је у свом дневнику забиљежила сјећања: „Ево по ко зна који пут се намеравам да понешто запишем о данима прошлог рата и о своме виђењу и сјећању на то вријеме, али никако да почнем, па то сада почињем док ме још руке служе и памћење колико-толико служи. Много мојих вршњака није преживјело рат, па, ето, умјесто њих да понешто испричам са највећом жељом да никада ни нигдје не започињу ратови ни страхоте које они доносе“ (Милева Ђурђевић, 21. 9. 1984). Ђаке смо упознали с тим да је Милева била мајка

⁶ <<https://www.yadvashem.org/blog/uncovering-their-names-recovering-their-identities.html>>

⁷ <https://photos.yadvashem.org/photo-details.html?language=en&item_id=1376199&ind=1>

Марије Шмитран, сада пензионисане библиотекарке бањалучке Економске школе. Овдје ваља истаћи да је већи дио ученика којима је одржан час лично упознао проф. Шмитран, док је још радила у школи. Марија и њена сестра сачувале су биљежницу са сјећањима своје мајке.

Разговор смо потом усмјерили на тему с почетка часа, односно, на чињеницу да је превише оних иза којих није остао никакав траг. Они представљају породично стабло „забијено“ у земљу. На презентацији су била исписана имена: Јованка⁸, Даница, Живка, Душан...

Дјеци смо рекли: „Јованка Миљановић је моја прабака, која је са своје двоје дјеце, Даницом и Живком, 1942. године заробљена и брутално спроведена из једног поткозарског села у логор Стара Градишка. Усташе су је убиле у Јасеновцу, а Даницу и Живку су, како се то увијек у мојој породици говорило, спасиле неке добре загребачке породице. Душан Миљановић је био мој дјед. Он је исте оне 1942. године у, претпостављам, истој колони са Бранкицом и Милевом Ђурђевић, одведен у логор Стара Градишка. Тада је имао 25 година и био је у пуној снази. Није одведен у Јасеновац, него у Њемачку, у радни логор Брикс. Рат је преживио.“

На завршном дијелу часа приказана је фотографија „Тополе ужаса.“⁹ Уједно, пустили смо и инструментал пјесме „Ђурђевдан“. Ученицима смо објаснили чему је „служила“ „Топола ужаса“, као и да је пјесма „Ђурђевдан“, коју и иначе често слушају, заправо настала 1942. године у једном од вагона воза који је превозио заробљене Јевреје, Србе, Роме и антифашисте, припаднике других народа, из Сарајева у Јасеновац.

Замолили смо их на крају да на полеђени папира, на којем су нацртали дрво, напишу своје утиске о ономе што су чули на часу.

⁸ <<http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7620>>

⁹ <<http://www.jusp-donjagradina.org/sr/spomen-podrucje-donja-gradina/topola-uzasa/>>

Антрфиле

Неки од утисака ученика

„Људи који знају колика је то страхота била, никада никога неће мрзити и жељети било коме такве ужасне ствари. Мрзити било кога зато што је у било чему другачији јесте буквално 'ван памети' и ти људи свакако имају своје проблеме у глави. Не заборавити, не ширити мржњу.“

„Предрасуде, стереотипи, генерализације и мржња према ономе ко је другачији јесу велика мана човјечанства, која се мора отклонити. Други свјетски рат, али и безбројни други, чисти су приказ тога. Незнање доводи до страха, страх до мржње, и мржња до грозног.“

„Човјеково срце може куцати топло и може куцати хладно, може вољети или мрзити, али никако не смије убити.“

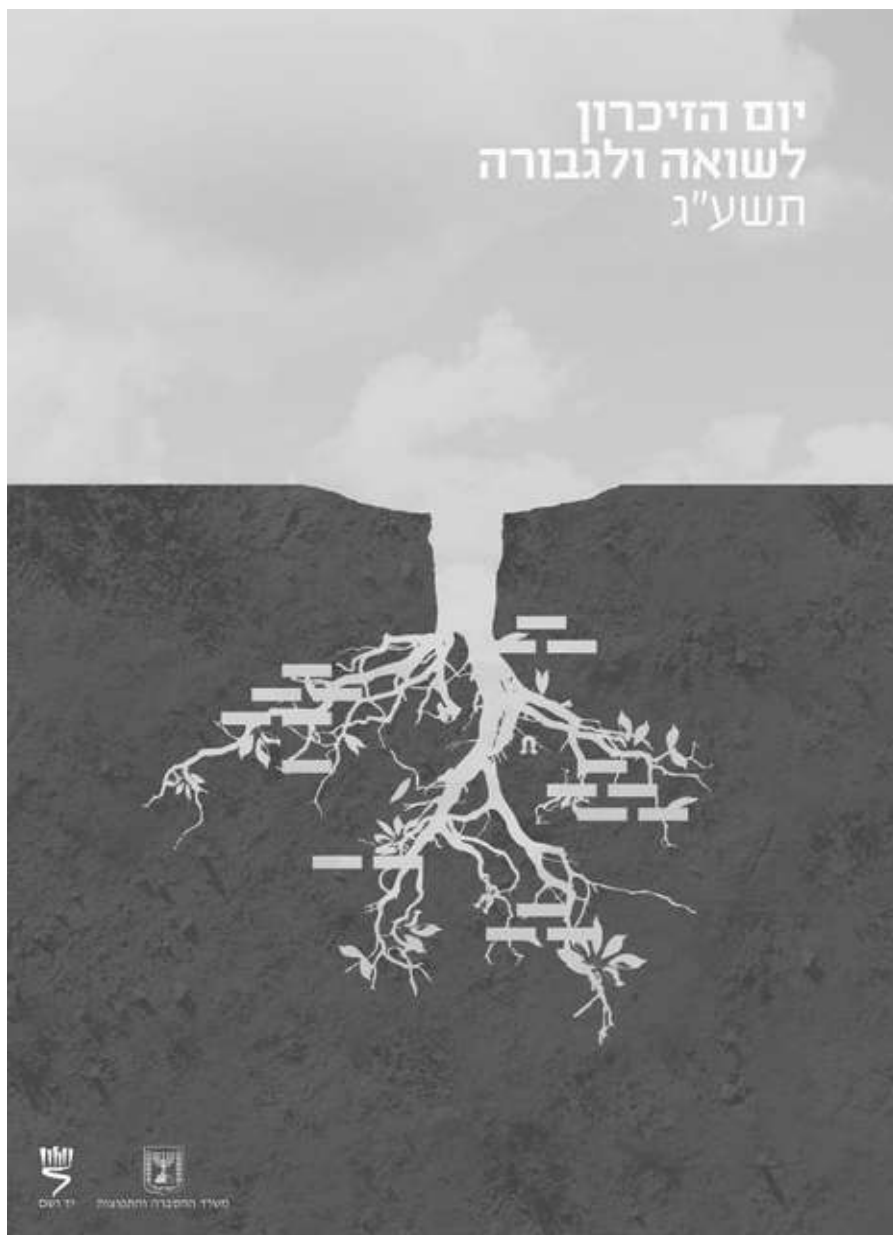
„Веома тужна и, нажалост, истинита прича. Није ми ни јасно зашто и како неко некога може да мрзи само због вјере или, на примјер, боје коже? Најтужније ми је што су та дјеца и људи заправо имали своје снове, жеље и вјеру у будућност. Као што сви ми мислимо да ћемо живјети 100 година, та дјеца су мислила исто. А на крају је то све завршено на ужасан начин и дјеца и људи више нису постојала и сви снови су уништени као и живот због мржње.“

„Да се никад не понови. Никома! Никад!“

Бранкица Ђурђевић, рођена у селу Кијевци крај Градишке, одведена у логор Јастребарско 1942. године. Није преживјела. Извор: приватна архива.

*„Обрнуто породично стабло“, дизајн Деа Гулади, извор:
<<https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/poster-2013.html>->*

“Волио бих да се неко сјети да је једном живјела особа по имену Давид Бергер.”

Написао је Давид 1941. године, у свом посљедњем писму пријатељу Елси.

Један од слајдова са презентације.

Mirjana Miljanović

“School class on the Second World War Victims Memorial Day”

The text on a school class apropos the Second World War Victims Memorial Day describes the premise and the practical realization of this class. The accent is placed on keywords such as: genocide, holocaust, memory culture. Additional focus is directed towards using a wide array of knowledge taken from other fields of inquiry.